

รวมพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

“มณีพลอยร้อยแสง”: การศึกษาเชิงวิเคราะห์¹

HER ROYAL HIGHNESS PRINCESS MAHA CHAKRI SIRINDHORN'S

“MANI PLOI ROI SAENG”: AN ANALYSIS STUDY

พรรณทิพย์ ฐูปกลาง¹

PANTHIP TOOBKLANG

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะ สุนทรียภาพ และแนวคิดของบทร้อยกรองในหนังสือ “มณีพลอยร้อยแสง : รวมพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี” เฉพาะหมวดหมู่ “กลอนแสงกลอนกานท์” นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงใช้นิทรรศน์ในการประพันธ์ 4 ประเภท คือ กลอน กาพย์ โคลง และฉันท์ ส่วนสุนทรียภาพในการประพันธ์ แบ่งเป็น 2 ด้าน คือ การใช้คำ ได้แก่ การสรรคำ การซ้ำคำ และการหลាក់คำ และการใช้ภาพพจน์ ได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ บุคคลวัต อติพจน์ ปฏิพจน์ และปฏิพากย์ และแนวคิดของบทพระราชนิพนธ์ ได้แก่ แนวคิดด้านปรัชญาการใช้ชีวิต แนวคิดด้านขนบธรรมเนียมประเพณี แนวคิดด้านสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แนวคิดด้านสังคม แนวคิดด้านธรรมชาติ และแนวคิดด้านการศึกษา

จากการศึกษาเห็นได้ว่าสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเลือกใช้ลักษณะได้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องของบทร้อยกรอง และทรงใช้คำและภาพพจน์เพื่อให้เกิดสุนทรียภาพ คือ มีความไพเราะสละสลวย สร้างอารมณ์ความรู้สึก และสื่อความคิด ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในแนวคิดที่ต้องการนำเสนอและให้สาระประโยชน์แก่ผู้อ่าน

คำสำคัญ: มณีพลอยร้อยแสง, บทร้อยกรอง, สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

¹ นักศึกษาลัทธิสุตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Graduate Student, Thai Studies Program, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University Email: panthip.kerd@gmail.com

* Manuscript received January 25, 2021; revised March 25, 2021 and accepted April 27, 2021

Abstract

This article aims to study the versifications, the aesthetics, and the concepts of poetry from “Klan Saeng Klon Kan”, a chapter of “Mani Ploi Roi Saeng: A Collection of Writings by Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn”, which were presented in a descriptive analysis.

Findings showed that Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn used four types of versification: Klon, Kap, Khlong, and Chan. The aesthetics of the writing was divided into two aspects: the use of words – word selection, word repetition, and diversion; and the use of figures of speech – simile, metaphor, personification, hyperbole, rhetorical question, and retort. The concepts of the writings were the philosophy of living a life; customs and traditions; the institutions of a nation, religion, and the King; society; nature; and education.

It was found that Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn composed poetry with the use of versification compatible to its content. Moreover, the use of words and the use of figures of speech were the methods leading to the aesthetics of the poetry. Poetry is beautiful, creates emotions and feelings, renders images in the imagination, fosters understanding of the presented concepts, and offers benefits to readers.

Keywords: MANI PLOI ROI SAENG, poetry, Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn

บทนำ

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงมีพระเกียรติคุณอันดั่งมณีที่ได้ทรงอุทิศพระองค์บำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันทรงคุณประโยชน์นานัปการ เป็นที่ประจักษ์ชัดสู่สายตาประชาชนชาวไทย ทรงได้รับการยกย่องในพระสติปัญญาอันปราดเปรื่อง มีพระอัจฉริยภาพล้ำเลิศทั้งศาสตร์และศิลป์ และทรงมีพระปรีชาสามารถและสนพระราชหฤทัยในศาสตร์หลายสาขา เช่น อักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และโบราณคดี ด้านอักษรศาสตร์ ทรงมีพระอัจฉริยภาพด้านการถ่ายทอดความรู้ ทั้งโดยการพูดและการเขียนที่มีเนื้อหาสาระและมีวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจ และยังทรงเชี่ยวชาญในการประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยเฉพาะบทร้อยกรอง ซึ่งมีความไพเราะ และมีเอกลักษณ์ในด้านการใช้ภาษา คือ ทรงใช้ภาษาเรียบง่าย ไม่ทรงใช้ศัพท์หยาบหรือเข้าใจยาก (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2558, หน้า 41-42)

หนังสือ “มณีพลอยร้อยแสง : รวมพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นหนังสือรวมงานพระราชนิพนธ์ที่น่าสนใจ ที่บันทึกคณะอักษรศาสตร์ รุ่น 41 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา 3 รอบ ในปี พ.ศ. 2534 ซึ่งรวบรวมผลงานพระราชนิพนธ์ไว้ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง แบ่งเป็นหมวดหมู่ได้ 11 หมวด ได้แก่ (1) กลั่นแสงกลอนกานท์ (2) เสียงพินเสียงเลื่อน เสียงเอื้อน เสียงขับ (3) เรียงร้อยถ้อยคนตรี (4) ขวนคิดพิจิตรภาษา (5) นานาโวหาร (6) คำขานไพเราะ (7) สมบัติภูมิปัญญา (8) ธาราควมคิด (9) นิทศบรรณา (10) สาราจากใจ และ (11) มาลัยปณิกะ ซึ่งพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี หมวดหมู่ “กลั่นแสงกลอนกานท์” ที่ได้รวบรวมพระราชนิพนธ์ร้อยกรองไว้นั้น ได้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในด้านการประพันธ์ของพระองค์ ทั้งการใช้ถ้อยคำ และการสื่อความคิด รวมทั้งยังให้สาระประโยชน์แก่ผู้อ่าน

พระราชนิพนธ์ร้อยกรองในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นบทร้อยกรองที่มีความโดดเด่นน่าสนใจ และยังไม่มีผู้ใดวิเคราะห์ เฉพาะหมวดหมู่ “กลั่นแสงกลอนกานท์” ซึ่งประกอบด้วยบทร้อยกรองจำนวนทั้งสิ้น 73 บท แบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. พระราชนิพนธ์ร้อยกรองทั่วไป จำนวน 37 บท
2. พระราชนิพนธ์บทอวยพร จำนวน 32 บท
3. พระราชนิพนธ์สักวากลอนสด จำนวน 4 บท

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์พระราชนิพนธ์ร้อยกรองดังกล่าวให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในด้านฉันทลักษณ์ สุนทรีภาพ และแนวคิดของบทร้อยกรอง เพื่อแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถด้านวรรณศิลป์ของพระองค์และเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวรรณกรรมร้อยกรองในวงกว้างต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาฉันทลักษณ์ของบทร้อยกรองใน “มณีพลอยร้อยแสง: รวมพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี” เฉพาะหมวดหมู่ “กลั่นแสงกลอนกานท์”
2. เพื่อศึกษาสุนทรีภาพของบทร้อยกรองใน “มณีพลอยร้อยแสง: รวมพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี” เฉพาะหมวดหมู่ “กลั่นแสงกลอนกานท์”
3. เพื่อศึกษาแนวคิดของบทร้อยกรองใน “มณีพลอยร้อยแสง: รวมพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี” เฉพาะหมวดหมู่ “กลั่นแสงกลอนกานท์”

ผลการศึกษา

1.ฉันทลักษณ์ของบทร้อยกรอง

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันทลักษณ์ ให้ความหมายของคำว่า “ฉันทลักษณ์” หมายถึง ลักษณะแบบแผนคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง มี 3 ลักษณะ คือ 1) ลักษณะบังคับ คือ ลักษณะที่ร้อยกรองแต่ละชนิดต้องมีตามที่กำหนดเป็นแบบแผนลักษณะบังคับ ทั้งลักษณะบังคับพื้นฐานและลักษณะบังคับเฉพาะชนิด เช่น คำเอก คำโท บังคับในร้อยกรองประเภทโคลง คำกรุลหุ บังคับในร้อยกรองประเภทฉันท์ 2) ลักษณะเสริม คือ ส่วนประกอบที่ใช้เสริมความงามให้สมบูรณ์หรือช่วยให้บทร้อยกรองมีเสียงเสนาะ ไม่ได้กำหนดบังคับในบทร้อยกรอง ได้แก่ คำสร้อย และ 3) ลักษณะนิยม คือ ส่วนประกอบที่ช่วยให้บทร้อยกรองมีเสียงเสนาะไพเราะยิ่งขึ้น ได้แก่ เสียงของคำท้ายวรรคและสัมผัสภายในวรรคของคำประพันธ์แต่ละชนิด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550, หน้า 287)

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชนิพนธ์ บทร้อยกรองด้วยฉันทลักษณ์ 4 ประเภท ดังนี้

กลอน เป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่ง มีถ้อยคำเรียงกันเป็นวรรค ๆ วรรคหนึ่งมี 6-10 พยางค์ เน้นบังคับสัมผัสระหว่างวรรคเป็นสำคัญ กลอนบทหนึ่งมีสองบาท คือ บาทเอกและบาทโท แต่ละบาทมีสองวรรค (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550, หน้า 65) เป็นฉันทลักษณ์ที่พบว่านำมาใช้มากที่สุด กลอนส่วนใหญ่ดำเนินตามขนบของฉันทลักษณ์ แม้ว่าจะมีบทที่ไม่ได้เคร่งครัดมากนัก เพราะมีการยืดหยุ่นในเรื่องจำนวนคำ การย้ายที่สัมผัส เพื่อให้เอื้อต่อจังหวะของคำและความหมายภายในวรรค แต่ก็มิได้ทำให้ฉันทลักษณ์ของกลอนเลิกละหายไป ส่วนใหญ่มักเป็นบทร้อยกรองขนาดสั้น ใช้กับการเล่าเรื่องราวทั่วไปในชีวิตประจำวัน บอกเล่าอารมณ์ความรู้สึก หรือบรรยายสิ่งรอบตัว ฉันทลักษณ์ประเภทกลอนที่พบมากที่สุด คือ กลอนแปด รองลงมา คือ กลอนสักวา กลอนดอกสร้อย และกลอนหก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ไอ้หมันฉันนี้หนาพาใจเศร้า	สุดจะเหงาในจิตคิดสงสัย
ไอ้เวลาน้องแก้วดาขออย่าใจ	เจ้าทำไมจากพี่มีคืนมา
ยามลมหนาวพัดมาพาดวงจิต	ให้หวนคิดจิตคอยละห้อยหา
แสนจะเศร้าหนาวในดวงชีวา	หนาวกายาไม่ร้ายเท่าหนาวทรง

บทร้อยกรองเรื่อง “หนาว” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 14) แต่งด้วยกลอนแปด มีข้อบังคับตรงตามฉันทลักษณ์ คือมี 8 พยางค์ในทุกวรรค สัมผัสตามข้อบังคับถูกต้อง เช่น ในบทแรก คำสุดท้ายของวรรคที่หนึ่ง “เศร้า” สัมผัสกับคำที่สามของวรรคที่สอง “เหงา” คำสุดท้ายของวรรคที่สอง “สงสัย” สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่สาม “ใจ” นอกจากนี้ยังมีสัมผัสภายในวรรคที่ช่วยเพิ่มความไพเราะ เช่น หนาว-พา จิต-คิด นวล-น้อง ขอ-ด-ยา

กาพย์ เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองชนิดหนึ่ง มีลักษณะบังคับแตกต่างกันไปตามกาพย์แต่ละประเภท มักเป็นบทร้อยกรองที่มีทั้งขนาดสั้นและยาว ขึ้นอยู่กับเนื้อความที่ต้องการสื่อ เป็นฉันทลักษณ์ที่พบว่านำมาใช้มากรองจากกลอน ฉันทลักษณ์ประเภทกาพย์ที่พบมากที่สุด คือ กาพย์ยานี 11 รองลงมา คือ กาพย์ฉบัง 16 และกาพย์สุรางคนางค์ 36

นอกจากนี้ยังพบว่ามีกาพย์ยานี 11 มาแต่งร่วมกับโคลงสี่สุภาพ เรียกว่า กาพย์ห่อโคลง โดยให้มีเนื้อความเป็นอย่างเดียวกัน แบบรูปของกาพย์ยานี 11 และโคลงสี่สุภาพที่นำมาแต่นั้นมีลักษณะบังคับพื้นฐานตามที่กำหนดไว้

จำใจจำจากเจ้า	ไปไกล
ต้องคร่ำครวญทุกข์	ร่ำร้อง
จำจรจากดวงใจ	แสนโศก เสรีาแฮ
ดวงจิตคิดถึงน้อง	แทบม้วยมรณา
จำใจจากดวงใจ	สุดอาลัยหวนให้หา
แสนเสรีาเฝ้าโศกา	โอ้แก้วตาต้องลาไกล
คิดถึงแต่่วนน้อง	ดวงจิตหมองเธอไปไหน
ยามห่างร้างยาใจ	ดวงหทัยแทบม้วยมรณ

บทร้อยกรองเรื่อง “หวนคิด” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 9) แต่งด้วยกาพย์ยานี 11 และโคลงสี่สุภาพ แต่งร่วมกัน ขึ้นต้นด้วยโคลงสี่สุภาพ 1 บท เป็นการเกริ่นนำว่าจะกล่าวถึงสิ่งใด แล้วแต่งตามด้วยกาพย์ยานี 11 โดยข้อความตอนต้นของโคลงและกาพย์จะมีความคล้ายคลึงกัน คือ “จำใจจำจากเจ้า” ในโคลง และ “จำใจจากดวงใจ” ในกาพย์ ส่วนของกาพย์ยานี 11 เครื่องวัดตามฉันทลักษณ์ทั้งด้านจำนวนคำ คือ วรรคหน้ามี 5 คำ วรรคหลังมี 6 คำ และสัมผัสทุกบทตามฉันทลักษณ์ เช่น คำสุดท้ายของวรรคที่หนึ่ง “ใจ” สัมผัสกับคำที่สามของวรรคที่สอง “ลัย” คำสุดท้ายของวรรคที่สอง “หา” สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่สาม “กา” ส่วนข้อบังคับของโคลงสี่สุภาพเป็นไปตามลักษณะของฉันทลักษณ์

ข้าขอไหว้พระพุทธร	ผู้เปรียบประดุจ
โอสถประเสริฐอุดม	
แก้กมลมนุษย์นิม	ทวยเทพอินทร์พรหม
สมโสตร์ด้วยเดชพุทธา...	

บทร้อยกรองอวยพรปีใหม่ เพื่ออัญเชิญจัดทำบัตรอวยพรปีใหม่ พุทธศักราช 2528 (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 134) แต่งด้วยกาพย์จับ 16 ในหนึ่งบทมี 16 คำ แบ่งเป็น 3 วรรค วรรคแรกมี 6 คำ วรรคที่สองมี 4 คำ และวรรคที่สามมี 6 คำ ในบทนี้ส่วนใหญ่จำนวนคำแต่ละวรรคถูกต้องตามฉันทลักษณ์ มีเพียงบางวรรคเท่านั้นที่ไม่ตรง เช่น วรรคแรกของแต่ละบทต้องมี 6 คำ แต่วรรคที่หนึ่งของบทแรกมีเพียง 5 คำ เช่น “ข้าขอไหว้พระพุท” ส่วนการส่งสัมผัสถูกต้องครบถ้วนทุกบท คือ คำสุดท้ายของวรรคแรกสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่สอง ได้แก่ พุท-จุ ชม-พรหม

...แม้งยังเขาวัว	วิชาสิ่งใด	ใส่ใจให้ดี
เยื้องกรายลีลา	เส่งยมกายา	จงสมศักดิ์ศรี
อย่าฟาดวงดี	ฮึดฮัดราวี	พี่เลี้ยงหมอกวญ...

บทร้อยกรอง “กาพย์จับไม้กล่อมพระศรีนราธิราชกิริณี” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 63) แต่งด้วยกาพย์สุรางคนางค์ 36 ในหนึ่งบทแต่ละวรรคมี 4 คำ จำนวนทั้งหมด 9 วรรค รวมเป็น 36 คำ วางรูปของกาพย์เป็น 3 บาท บาทละ 3 วรรค ส่งสัมผัสถูกต้อง คือ คำสุดท้ายวรรคที่หนึ่ง “วีย” สัมผัสกับคำสุดท้ายวรรคที่สอง “ใด” คำสุดท้ายวรรคที่สาม “ดี” สัมผัสกับคำสุดท้ายวรรคที่หก “ศรี” คำสุดท้ายวรรคที่สี่ “ลา” สัมผัสกับคำสุดท้ายวรรคที่ห้า “ยา” และคำสุดท้ายวรรคที่หก “ศรี” สัมผัสกับคำสุดท้ายวรรคที่เจ็ดและแปด “ดี – วิ”

โคลง เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองชนิดหนึ่ง มีบังคับพยางค์สัมผัส และมีบังคับรูปวรรณยุกต์เอกโท (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550, หน้า 209) เป็นฉันทลักษณ์ที่พบว่านำมาใช้รองจากกลอนและกาพย์ ฉันทลักษณ์ประเภทโคลงที่พบ คือ โคลงสี่สุภาพ

บทร้อยกรองเรื่อง “เธออยู่ที่ไหน ไยไม่กลับมา” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 10) แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพ แต่จะมีการแยกคำออกมาวางไว้ด้านหน้าของทุกบาท เรียกว่า กระทุ้ เมื่ออ่านเรียงจากบนลงล่างจะได้เป็นข้อความ ในบทนี้อ่านกระทุ้ได้ว่า “เธออยู่ที่ไหน ไยไม่กลับมา” ดังนี้

เธอ	ไปไหนนั้นน้อง	กลับมา ใหม่เทอญ
อยู่	แห่งใดไผ่หา	อย่าแคล้ว
ที่	รักขอดชีวา	พึงพี่ พรานา
ไหน	ว่ารักกันแล้ว	ไม่ร้างแรมไกล
ไย	เธอมาทอดทิ้ง	ลืมวัน สุขฤา
ไม่	อยากจะไผ่ฝัน	รักจริง

กลับ เกิดขอชีวิต
มา รักกันดังครั้ง

คืนสู่ ห่องนา
ก่อนนี้เกิดนวล

บทนี้ มีจำนวนคำ ดังนี้ บทที่ 1- 3 มี 7 คำ วรรคหน้ามี 5 คำ วรรคหลังมี 2 คำ ส่วนบทที่สี่มี 9 คำ และมีคำสร้อยในบทแรกและบทที่สามของทั้งสองบท การส่งสัมผัสถูกต้องทุกตำแหน่ง เช่น บทแรก คำสุดท้ายของบทที่หนึ่ง “มา” สัมผัสกับคำที่ห้าของบทที่สอง “หา” และบทที่สาม “วา” คำสุดท้ายของบทที่สอง “แล้ว” สัมผัสกับคำที่ห้าของบทที่สี่ “แล้ว” และด้านบังคับรูปวรรณยุกต์เอกโทใช้ได้ถูกต้อง มีเพียงบางตำแหน่งที่ไม่ตรงตามบังคับ เช่น บทแรก บังคับวรรณยุกต์เอก ได้แก่ คำว่า นิม – แห้ง – อย่า – ยอด – ฟ้า – ว่า – ไม่ บังคับวรรณยุกต์โท ได้แก่ คำว่า น้อย – แล้ว – แล้ว – ว่าง โดยบางตำแหน่งของวรรณยุกต์เอกจะใช้คำตายแทน ในคำว่า ยอด

ฉันท เป็นคำประพันธ์ที่มีกำหนดคำหนักเบาหรือคำครุ คำลหุ และสัมผัส เป็นฉันทลักษณ์ที่พบว่านำมาใช้น้อยที่สุด ฉันทลักษณ์ประเภทฉันทที่พบ คือ อินทรวีเชียรฉันท 11 วสันตฉันท 14 วิชมมฉันท 8 และสัททวิภักติฉันท 19 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เพ็ญจันทร์ ณ คืนนี้
เหลืองแจ่มแจ่มแข

รชนีก็ชวนแล
และกระจำ ณ ราตรี...

บทร้อยกรองเรื่อง “เพ็ญจันทร์” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 23) แต่งด้วยอินทรวีเชียรฉันท 11 มีจำนวนคำและสัมผัสที่เคร่งครัดตามฉันทลักษณ์ คือ ในหนึ่งบทมีสองบาท บาทหนึ่งมีสองวรรค วรรคแรกมี 5 คำ วรรคหลังมี 6 คำ รวม 11 คำ การสัมผัส เช่น บทแรก คำสุดท้ายของวรรคแรก “นี้” สัมผัสกับคำที่สามของวรรคที่สอง “นี้” และคำสุดท้ายของวรรคที่สอง “แล” สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่สาม “แข” การใช้คำครุลหุถูกต้องครบถ้วนทุกคำ เช่น วรรคหน้า “เพ็ญ (ครุ) จันทร์ (ครุ) ณ (ลหุ) คืน (ครุ) นี้ (ครุ)” และวรรคหลัง “ระ (ลหุ) ชะ (ลหุ) นี้ (ครุ) ก็ (ลหุ) ชวน (ครุ) แล (ครุ)” จึงถือว่ามี ความเคร่งครัดในฉันทลักษณ์อย่างมาก

กล่าวได้ว่าสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ที่หลากหลาย ซึ่งแต่งตามขนบฉันทลักษณ์ที่สืบทอดมาแต่เดิม และนิยมใช้รูปแบบที่คนนิยมและคุ้นเคย อันเป็นฉันทลักษณ์ที่นำไปประพันธ์เป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย สื่อความหมายได้ชัดเจน และอีกนัยหนึ่งคือ เป็นรูปแบบที่แต่งได้ง่าย ผู้ที่เริ่มฝึกฝนแต่งคำประพันธ์สามารถแต่งได้

2. คุณทริยภาพของบทร้อยกรอง

คุณทริยภาพ คือ ความงามอันลุ่มลึก มีทั้งความไพเราะงดงามของภาษา และสามารถกระทบอารมณ์ของผู้อ่านผู้ฟังให้เกิดความซาบซึ้งประทับใจ (วราภรณ์ บำรุงกุล, 2537, หน้า 109) สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงใช้กลวิธีต่าง ๆ ทำให้บทร้อยกรองนั้นน่าสนใจ สื่อออกมาได้อย่างชัดเจนเห็นภาพ แบ่งได้เป็น 2 ด้าน ได้แก่ การใช้คำและการใช้ภาพพจน์

การใช้คำ หมายถึง การเลือกสรรคำอันไพเราะ สละสลวย อ่อนหวาน ลึกซึ้ง ของผู้ประพันธ์ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งในรสคำ รสความที่ปรากฏอยู่ในบทร้อยกรอง นอกจากนี้ยังทำให้บทร้อยกรองมีความหมายชัดเจนขึ้น ความงามซึ่งเกิดจากการใช้คำที่มีพลัง จะช่วยให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ความรู้สึกสะเทือนใจ เกิดภาพตามจินตนาการของผู้เขียน และทำให้บทร้อยกรองไพเราะสละสลวย มีความหมายชัดเจนมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาพบว่าทรงใช้คำที่น่าสนใจ 3 ประการ ได้แก่ การสรรคำ การหลกคำ และการซ้ำคำ

1) การสรรคำ เป็นศิลปะอย่างหนึ่งในการแต่งคำประพันธ์ บทร้อยกรองที่ไพเราะจำต้องใช้คำที่เหมาะสม ดีเด่น ทั้งด้านเสียงและความหมาย พบว่ามีการสรรคำที่น่าสนใจ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...สรวมชีพระณคเบื่อง	บทมालย์
โพธิราชสมภาร	ผ่านเฝ้า
ทรงราชย์ยังสุริยดาล	คลโลกสว่างนา
พระจอมจักรีที่เกล้า	เกริกแกลั้วกฤษณา...

บทร้อยกรอง “คำฉันท์ดุยภูตังเวสมโกชพระพุทธรูปมหารัตนปฎิมากร” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 80) กล่าวถึงการสดุดีพระมหากษัตริย์ เป็นบทที่ใช้ในพระราชพิธี จึงสรรคำโดยใช้คำศัพท์สูง เนื่องจากกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ เช่น “บทมालย์” แปลว่า เท้าผู้มีบุญ ในที่นี้หมายถึง พระมหากษัตริย์ เป็นคำที่ใช้แทนเมื่อกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ เพื่อไม่ให้ซ้ำกับคำอื่น ๆ จึงทำให้เกิดถ้อยคำที่ไพเราะ “โพธิราชสมภาร” หรือ พระบรมโพธิสมภาร แปลว่า บุญบารมีของพระมหากษัตริย์ เป็นคำราชาศัพท์ ซึ่งใช้กับพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ จึงเป็นการใช้คำที่เหมาะสมในเรื่องระดับของคำ “พระจอมจักรีที่เกล้า” แปลว่า พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี รัชกาลที่ 9 หมายถึง พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร การใช้คำในบทนี้จึงมีความเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง คือ ใช้คำศัพท์สูงและคำราชาศัพท์สำหรับพระมหากษัตริย์ และยังทำให้บทร้อยกรองไพเราะคมคายยิ่งขึ้น

2) การซ้ำคำ เป็นการกล่าวซ้ำโดยใช้คำคำเดียวกัน หรือใช้คำที่มีความหมายกลมกลืน สอดคล้องกัน เพื่อสร้างความชัดเจนหนักแน่นของสาร และอารมณ์ที่กวีต้องการจะสื่อ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

รักทะเลอันกว้างใหญ่ไพศาล	รักท้องฟ้าโอพารสีศไส
รักท้องทุ่งท้องนาดังดวงใจ	รักป่าเขาลำเนาไพรแสนสุนทร
รักพฤกษารุกขชาติที่ด้ายป่า	รักปักษาร้องกู่บนสิงขร
รักอุทัยสว่างกลางอัมพร	รักทั้งรัตติกโรนภดล
รักดาราส่องแสงสุกสว่าง	รักน้ำค้างอย่างมณีมีโกผล
รักทั้งหมดทั้งสิ้นที่ได้ยล	รักนวนางรักจนหมดสิ้นใจ

บทร้อยกรองเรื่อง “รัก” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 15) บทนี้มีการซ้ำคำว่า “รัก” ถึง 13 ครั้ง เป็นการซ้ำคำในทศวรรค เพื่อเน้นย้ำความรู้สึกว่า “รัก” ในธรรมชาติที่เคยได้พบเห็น และนำมาเปรียบเทียบกับความรักที่ต่อคนรักว่า รักมากเท่ากับสิ่งที่ได้พบเห็นมาทั้งหมด ทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงความรักนั้นได้อย่างชัดเจน

3) การหลากคำ คือ การใช้คำหลายคำที่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันในบทร้อยกรอง เมื่อกวีต้องการใช้คำที่มีความหมายเหมือนกัน แต่จะไม่ใช้คำเดียวกันตลอดเพื่อความไพเราะ แต่จะเลี่ยงโดยใช้คำหลากที่มีความหมายเหมือนกันแทน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ยามเอ๋ยยามคำ	เรไรหรือร้องแซ่ซ้องเสียง
สุริย์ลับอับแสงเขขึ้นเคียง	ทั่วทั้งเวียงสว่างกระจ่างจันทร์
น้ำค้างโปรยเย็นเยือกต้องกาเยศ	ในนิเวศน์อ้างว้างทุกเขตชั้นท์
พระพายพัดเอื่อยเอื่อยหนาวเหน็บปลัน	เหล่าพฤษ์นั้นลู่ตามสายลมเอย

บทร้อยกรองเรื่อง “ยามคำ” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 19) บทนี้มีลักษณะของการหลากคำเพื่อความไพเราะ เช่น ดวงจันทร์ ใช้คำว่า แห – จันทร, ลม ใช้คำว่า พระพาย – สายลม, เมือง ใช้คำว่า เวียง – นิเวศน์ และ สว่าง ใช้คำว่า สว่าง – กระจ่าง โดยเลือกใช้คำที่ไม่ใช่คำธรรมดาทั่วไป แต่เป็นคำที่สวยงามขึ้นอีกระดับ บทร้อยกรองจึงมีความลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

การใช้ภาพพจน์ คือ กลวิธีอันเป็นศิลปะของการใช้ภาษา สำนวนในการพูด หรือการแต่งหนังสือ โดยกล่าวถึงสิ่งหนึ่ง แต่ให้ความหมายไปถึงอีกสิ่งหนึ่ง มีความมุ่งหมายเพื่อเพิ่มอรรถรสให้แก่ข้อความนั้น ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552, หน้า 357) ความงามที่เกิดจากการใช้ภาพพจน์ทำให้เกิดความหมายที่ชัดเจนและผู้อ่านเกิดความเข้าใจความคิดของผู้เขียนได้ดียิ่งขึ้น จากการศึกษาพบว่ามีการใช้ภาพพจน์ในการประพันธ์ 6 ประเภท ได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ บุคคลวัต อติพจน์ ปฏิพจน์ และปฏิพากย์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

น้ำค้างปรายโปรยซ้ำ
ยิ่งแล่นภาค

เปรียบดั่งน้ำอัสสุชล
ยิ่งเปล่าใจไร้คารา

บทร้อยกรองเรื่อง “ยามสนธยา” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 16) บทร้อยกรองนี้ใช้ภาพพจน์อุปมา คือ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่ามีคุณลักษณะเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันกับอีกสิ่งหนึ่ง ในบทนี้เปรียบ “น้ำค้าง” ที่โปรยปรายลงมา เหมือนกับ “น้ำอัสสุชล” หรือ น้ำตา ที่รินไหล ที่เกิดจากความเศร้าในจิตใจที่ต้องจากคนรักไป โดยใช้คำเชื่อว่า เปรียบ สิ่งที่น่ามาเปรียบเทียบจะสนับสนุนให้สิ่งที่ต้องการกล่าวถึงนั้นเด่นชัดขึ้น เป็นการเน้นย้ำถึงความเศร้าของผู้เขียน

ดนตรีนี้คือมิตร
ดนตรีคือครูบาน

ช่วยดวงจิตให้สำราญ
ประกาศเกียรติยังปัญญา

บทร้อยกรองอวยพรวันเกิดอาจารย์มนตรี ตราโมท พ.ศ. 2533 (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 97) บทร้อยกรองนี้ใช้ภาพพจน์อุปมา คือ การกล่าวเปรียบโดยตรงระหว่างสิ่งที่มีคุณสมบัติร่วมบางประการของของสองสิ่งหรือมากกว่านั้น ในบทนี้กล่าวถึงดนตรีที่เป็นเหมือนกับมิตรที่ช่วยคลายเหงา ทำให้เกิดความบันเทิงใจได้ โดยใช้คำว่า คือ แสดงการเปรียบเทียบ

ลมอวลระคนปนกลิ่น
ลมโบกต้ององค์ลงรำเพย

ดังประทีนเสาวรภัยอบเนย
ลมเอยเคยถนอมกล่อมใจเรา

บทร้อยกรองเรื่อง “ดุริยางค์ในราตรี” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 35) บทนี้ใช้ภาพพจน์บุคคลวัต คือ การกำหนดสิ่งซึ่งไม่ใช่มนุษย์ ให้มีกิริยาอาการและอารมณ์ความรู้สึกเช่นมนุษย์ บทนี้กล่าวถึงลักษณะของ “ลม” ที่มีกิริยาเหมือนคน คือสามารถกล่อมได้ ซึ่งความเป็นจริงไม่เป็นเช่นนั้น หากแต่เป็นกลิ่นหอมที่ลอยมากับลมที่ทำให้เราเคลิบเคลิ้มเหมือนได้รับการกล่อมอยู่

จำใจจำจากเจ้า
ต้องคร่ำครวญทุกข์
จำจรรจากดวงใจ
ดวงจิตคิดถึงน้อง

ไปไกล
รำรื่อง
แสนโศก เศร้าเส
แทบม้วยมรณา

บทร้อยกรองเรื่อง “หวนคิด” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 9) บทนี้ใช้ภาพพจน์อุปมา คือ คำที่กล่าวเกินจริง โดยกล่าวถึงสิ่งหรือสภาพหรือเหตุการณ์ที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้ตามความเป็นจริง แต่มีเค้าของความจริงเจือปนอยู่ เพื่อเน้นอารมณ์ความรู้สึกและอธิบายความที่เด่นชัดขึ้น

โดยไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริง และทำให้ถ้อยคำสะอึกใจ มีความหมายลึกซึ้ง ในบทนี้เป็นการการอธิบายความรู้สึกถึงคนรักที่มีอุปนิสัยรุนแรงมากมายจนทำให้เศร้าโศกแทบเจียนตาย ซึ่งถือเป็นการกล่าวเกินจริง แต่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจอารมณ์ของผู้เขียนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

...วัดสระเพญญ์ผู้สร้าง	พระนคร
เดิมอร่ามงามบวร	เด่นฟ้า
เหลือเพียงซากนุสรณ์	ชวนสลด
องค์พระศรีสรรเพชญ์อ้า	แตกสิ้นสูญทลาย...

บทร้อยกรองเรื่อง “อยุธยา” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 27) บทนี้ใช้ภาพพจน์อุปมาคือ การกล่าวถึงความขัดแย้งในสิ่งเดียวกันแต่มีลักษณะตรงข้ามกัน เพื่อให้อารมณ์ความรู้สึกมากขึ้น บทนี้กล่าวถึงวัดพระศรีสรรเพชญ์ให้ภาพที่สวยงามรุ่งเรืองในครั้งอดีต กับภาพปัจจุบันที่เหลือเพียงซากที่เกิดจากการถูกทำลายเผาไหม้ ชวนให้เศร้าใจ เป็นภาพของสิ่งเดียวกันที่มีความขัดแย้งกัน

จะเห็นได้ว่า สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระอัจฉริยภาพในด้านการประพันธ์บทร้อยกรอง โดยทรงเลือกใช้คำและภาพพจน์ได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง เนื่องจากพระองค์ทรงมีความรอบรู้ในเรื่องคำศัพท์ และจากการที่ได้ศึกษาเรื่องการแต่งคำประพันธ์มาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ จึงสามารถเรียบร้อยถ้อยคำในบทร้อยกรองออกมาได้อย่างสนใจ ผู้อ่านเกิดความรู้สึกประทับใจในความไพเราะและความงามของบทร้อยกรอง

3. แนวคิดของบทร้อยกรอง

จากการศึกษาพบว่า สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเสนอแนวคิดไว้ 6 ด้าน ดังนี้

แนวคิดด้านปรัชญาการใช้ชีวิต ทรงให้แนวคิดเกี่ยวกับความเข้าใจในสัจธรรมของชีวิต คือ ความไม่แน่นอน ชีวิตอาจพบเจอได้ทั้งสิ่งที่ดีแล้วไม่ดี มีทั้งสุขและทุกข์ มนุษย์จึงควรปฏิบัติตามหน้าที่อย่างดีที่สุด อย่าได้กังวลกับสิ่งต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น และให้ยึดมั่นในคุณความดี เช่น กตัญญูรู้คุณต่อบุพการี ครูบาอาจารย์และผู้มีพระคุณ ซื่อสัตย์สุจริตทั้งต่อตนเองและผู้อื่น และควรเป็นผู้มีน้ำใจ รู้จักแบ่งปันเสียสละแก่ผู้อื่น จึงจะทำให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ดังตัวอย่าง

สัปดาห์ทองไปในพิภพ	ได้ประสบดีชั่วทั่วทิศา
ทั้งสุขทุกข์สรรเสริญและนินทา	ธรรมคาย่อมมีทุกวี่วัน
อย่าระทมท้อแท้มองแต่ทุกข์	ทำใจสุหาทางที่สร้างสรรค์
ขอกุศลคลสุขทุกสิ่งอัน	สารพันสำเร็จได้ดังใจเอย

บทร้อยกรองอวยพรปีใหม่ พระราชทาน โครงการสมุดบันทึกประจำวัน ประจำปีพุทธศักราช 2531 (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 145) แสดงให้เห็นว่า ชีวิตมนุษย์ที่มักมีสองด้านเสมอ เป็นเรื่องปกติ และเป็นสัจธรรมของชีวิต ไม่ว่าอยู่ที่ใดก็พบได้ทั้งสิ่งดีและชั่ว มีสุขและทุกข์ มีคนสรรเสริญก็มีคนนินทา ฉะนั้น จึงอย่าเศร้าโศก ท้อแท้ มัวจมอยู่กับความทุกข์ แต่มุ่งทำให้ชีวิตมีความสุข

ปิตุเรศมารดรให้กำเนิด	แสนประเสริฐกว่าใครในทิศา
ท่านถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงลูกมา	บุตรธิดาควรจำรำลึกคุณ...
บุญคุณท่านนั้นมีมากล้นเหลือ	ลูกที่เชื่อท่านชีวิตจิตแจ่มใส
ท่านเมตตาเรามาจนเจริญวัย	ได้อาศัยท่านสุขทุกทิวา

บทร้อยกรองเรื่อง “ปิตุเรศมารดร” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 33) แสดงให้เห็นถึงการยึดมั่นในคุณความดีด้านความกตัญญูว่า ผู้เป็นบุตรควรแสดงความกตัญญูและตอบแทนคุณต่อบิดามารดา เพราะท่านเป็นผู้มีพระคุณแก่เรา เป็นผู้ให้กำเนิด คอยเลี้ยงดู ให้การศึกษา เมื่อตอบแทนคุณบิดามารดาแล้วจะทำให้มีชีวิตที่ดีเจริญก้าวหน้า

แนวคิดด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ทรงเสนอแนวคิดว่ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นสิ่งดีงามที่ควรปฏิบัติสืบทอดต่อกันไป ทั้งด้านการปฏิบัติพระราชพิธีและการสืบทอดประเพณีสำคัญของไทย ดังตัวอย่าง

สรรพอลงกตแก้ว	แกมกาญจน์	
เกศพัศตร์จัดลายลาน	เลิศพร้อม	
พู่พราขรัดกำราล	เรื่องนก	
ขอพกของหางค้อม	คร่ำล้นเลอสุวรรณ...	
สมบัติยศศักดิ์	ก็เป็นประจักษ์	เลิศล้ำด่ายอง
ทั้งเครื่องแห่แห่น	ถูกตามแบบแผน	นิยมระรอง
ทรัพย์ศฤงคารทอง	อันแม่ครอบครอง	เป็นศรีตระกูล...

บทร้อยกรอง “กาพย์ขับไม้กล่อมพระศรีนรารัฐราชกิริณี (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 64) มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชพิธีสมโภชช้างเผือกหรือช้างสำคัญ เป็นพระราชพิธีที่สืบทอดมาแต่สมัยอยุธยา ด้วยคิดว่า พระมหากษัตริย์พระองค์ใดมีช้างเผือกมาสู่พระบารมี ถือว่าเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง มีพระบุญญาธิการแผ่ไพศาล นำความผาสุกร่มเย็นมาสู่บ้านเมือง ซึ่งในพระราชพิธีนี้จะมีขนบธรรมเนียมการแต่งองค์ทรงเครื่องช้างสำคัญให้เหมาะสมแก่พระยศ แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติพระราชพิธีควรปฏิบัติตามขนบแต่โบราณ เป็นการสืบทอดสิ่งที่ดำรงต่อไป

บรรลฤกษ์เบิกดิถีขึ้นปีใหม่	ขอพระรัตนตรัยให้รักษา
ทั้งทั่วถ้วนมวลเทพเทวา	คุ้มผองไทยทั่วหน้าพาประเทือง
การงานใดอันหวังตั้งมั่นคิด	จงสัมฤทธิ์เกิดผลจนลือเลื่อง
ประกอบเกียรติประเสริฐเลิศรุ่งเรือง	แก่บ้านเมืองแก่ตนทุกคนเทอญ

บทร้อยกรองอวยพรปีใหม่ เพื่ออัญเชิญจัดทำบัตรอวยพรปีใหม่ พุทธศักราช 2522 (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 128) กล่าวถึงประเพณีวันขึ้นปีใหม่ ซึ่งเป็นประเพณีที่ดำรงที่ผู้คนนิยมมอบคำอวยพรให้แก่กัน โดยขอพรจากพระรัตนตรัยและเทพเทวาให้ช่วยคุ้มครองคนไทยให้มีความสุข กิจการงานประสบผลสำเร็จ การอวยพรในวันขึ้นปีใหม่จึงเป็นสิ่งที่ดำรง ควรปฏิบัติสืบทอดต่อไป

แนวคิดด้านสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทรงให้แนวคิดเกี่ยวกับความรักชาติ คนไทยทุกคนควรมีความรักชาติ ทำประโยชน์เพื่อประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่าง

แผ่นดินเอ๋ยแผ่นดิน	ในแถบถิ่นนี้ไฉนกว้างหนักหนา
แลดูไกลสุดลูกหูลูกตา	ล้วนไร่นาเขียวขจีพองฟ้าพร
เหมือนมารดาเลี้ยงบุตรให้สุขศรี	แผ่นดินนี้แหละข้าอาศัย
ข้าตั้งจิตสนองเขตประเทศไทย	รักษาให้ยังยืนคู่ฟ้าเอย

บทร้อยกรองเรื่อง “แผ่นดิน” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 18) กล่าวถึงคุณของแผ่นดิน แผ่นดินกว้างใหญ่มีไร่นาเขียวขจี เปรียบเสมือนมารดาที่เลี้ยงบุตรให้เติบโตอยู่ดีมีสุข จึงควรทดแทนคุณแผ่นดินด้วยการรักษาชาติไทยให้ยืนยง

ธรรมะประทีปแก้ว	ส่องผ่องแผ้วทั่วสากล
นำทางเกษมชนม์	ให้ล่วงทุกข์ทุกข์สุขดังหมาย

บทร้อยกรองอวยพรปีใหม่ พระราชนิพนธ์โครงการสมุดบันทึกประจำวัน ประจำปีพุทธศักราช 2530 (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 144) กล่าวถึงธรรมะที่เป็นดั่งดวงแก้วที่ส่องสว่างนำทางให้ชีวิตปราศจากทุกข์และมีสุขดังที่ตั้งใจ การปฏิบัติตามหลักธรรมะจึงเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติตาม เพราะจะทำให้ชีวิตดำเนินไปได้อย่างมั่นคงและเป็นไปตามที่หวัง

พระเอยพระทรงชัย	สุขยิ่งใหญ่ได้สนอง
ใต้เบื้องบาทละออง	ฐิติให้รำลึกพระคุณ
ขอถวายทั้งบุปผา	บูชาแด่พระการุณย์
เทียนรูปอันวิบุลย์	มนัสมอบมโนถวาย

บทร้อยกรองวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร 5 ธันวาคม 2525 (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 85) กล่าวถึงการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ด้วยการสนองเบื้องพระยุคลบาท และรำลึกถึงพระคุณด้วยการถวายดอกไม้ธูปเทียนเพื่อบูชาพระคุณ

แนวคิดด้านสังคม ทรงให้แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า สังคมที่มีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น ย่อมทำให้สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ย่อมต้องปรับตัวให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง และเหมาะสมกับความเป็นอยู่ และแนวคิดเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของคนในสังคมว่า ควรประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ หรือสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน ดังตัวอย่าง

โลกเราวันนี้	มักมีแปลกแปลก
ผิดกับแรกแรก	ที่โลกเกิดมา
ดีกรามบ้านช่อง	หอห้องโสภา
ดีสูงเทียมฟ้า	ปานแข่งดวงดาว
นักปราชญ์ทั้งหลาย	มากมายคิดแต่ง
สร้างยานคัดแปลง	ส่งขึ้นสู่หาว
เดินทางไปมา	เวลาไม่ยาว
เที่ยวไปทุกคราว	ไม่มีทุกข์ทน...

เครื่องเล่นมากมาย	หลากหลายบันเทิง
ดนตรีรื่นเริง	ภาพยนตร์ก็มี
สำราญทุกอย่าง	อย่าร้างความดี
คนเราเดี๋ยวนี้	ชักหลงเมาเมว

บทร้อยกรองเรื่อง “โลกปัจจุบัน” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 22) กล่าวถึงสภาพสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก มีตึกสูง มียานอวกาศ มีการแพทย์ก้าวหน้า และมีอุปกรณ์สร้างความบันเทิงมากมาย ที่เกิดขึ้นจากความรู้ความสามารถของคนในสังคม ทำให้เกิดความก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ สภาพสังคมจึงเปลี่ยนแปลงไป แต่สิ่งที่ควรคงไว้ไม่ให้หายไป คือ คุณความดี

...ที่ราบตามแหล่งน้ำ	นำผล
เป็นที่อยู่หมู่ชน	เป่าเชื้อ
ทำนาไร่ทุกคน	ขยันทั่ว
ชลประทานช่วยเกื้อ	เกิดน้ำมากมุน
ที่ราบตามแหล่งน้ำ	ชาวบ้านทำเป็นท้องนา
อุดมพืชข้าวปลา	เป็นของไทยภูมิใจจริง...

บทร้อยกรองเรื่อง “แดนดินถิ่นหมอก” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 43) กล่าวถึงการประกอบอาชีพของคนไทย คือ อาชีพเกษตรกร ที่ประกอบอาชีพอย่างเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศที่ตนอาศัยอยู่ คือมีแหล่งน้ำสำหรับการเกษตร ทำนา ไร่ เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร

แนวคิดด้านธรรมชาติ ทรงเสนอให้เห็นถึงความงามของธรรมชาติและแง่คิดจากธรรมชาติ ทำให้เห็นถึงสัจธรรมของชีวิต ทำให้ผู้อ่านได้เรียนรู้การเข้าใจโลกเข้าใจชีวิตผ่านธรรมชาติ ดังตัวอย่าง

เพ็ญจันทร์ ฦ คีนนี้	รชนีก็ชวนแล
เหลืองแจ่มแจ่มแบ	และกระจ่าง ฦ ราตรี
พรายแสงสว่างส่อง	ศศิต้อง ฦ วารี
น้ำค้างประธานี	ชมเขตประเทศไทย
ยินจกจั่นเสียง	เพราะเจริยงสรายุใจ
กลิ่นพฤษในไพร	กลกลิ่นสุคนธา

บทร้อยกรองเรื่อง “เพ็ญจันทร์” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 23) กล่าวถึงความงามของธรรมชาติในเวลากลางคืน มีดวงจันทร์ส่องแสงกระจ่างสวยงาม มีหยาดน้ำค้าง มีเสียงจิ้งจกอันไพเราะ และมีกลิ่นหอมของดอกไม้ ทำให้ผู้อ่านสัมผัสได้ถึงความงามของธรรมชาติยามราตรี

จวนจะเข้าหน้าหนาวแล้วเดือนนี้	ลมหนาวมีพัดโบยโบกไสว
ความหนาวอันมีอยู่ทั่วไป	น้ำเหนือไหนหลังท่วมทุ่งท้องนา
เมื่อเฝ้าดูธาราริมวารี	ก็พลันคิดถึงชีวิตของตัวข้า
เมื่อคิดถึงชีวิตที่ล่วงมา	ยิ่งโศกอาดูรพูนทวี
ชีวิตนี้ผ่านไปเหมือนสายน้ำ	ไม่มีซ้ำจะหยุดให้สุขี
ยิ่งผ่านไปทุกทิวาทุกราตรี	ชีวิตมีแต่หายตายจากกัน

บทร้อยกรองเรื่อง “สายน้ำ” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 8) กล่าวถึงธรรมชาติ คือ สายน้ำที่ไหลผ่านไป เปรียบได้กับชีวิตคนที่ไม่สามารถหยุดเวลาไว้ได้แต่ช่วงที่มีความสุข แต่ชีวิตจริงต้องผ่านทั้งสุขและทุกข์ สุดท้ายทุกคนต้องตายจากกัน ถือเป็นสังขารของชีวิตที่ต้องพบเจอ ธรรมชาติจึงช่วยให้เข้าใจโลกและชีวิตได้ดียิ่งขึ้น

แนวคิดด้านการศึกษา ทรงให้แนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของการศึกษาว่า การศึกษาช่วยพัฒนาคนให้ดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม และช่วยพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

ศึกษาวิชาไว้	ก็จะได้ประโยชน์ครัน
เพื่อช่วยประเทศพลัน	จิตเราก็อปรอมปรีดี
ความรู้ประโยชน์พร้อม	เพราะถนอมสภณธรรม์ศรี
การเรียนจะให้อะไรดี	ผลเด่นขยันจง
ช่วยชาติและตนยัง	จะประดังสกุลวงศ์
ไทยเราจะยืนยง	เพราะประหาระลึกเรียน

บทร้อยกรองเรื่อง “ผลการเรียน” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 21) กล่าวถึงประโยชน์ของการศึกษาที่ช่วยพัฒนาประเทศ ความรู้และความตั้งใจในการศึกษาเล่าเรียนจะช่วยให้ชาติไทยคงอยู่ได้

ผลงานนี้เราสร้างอย่างนักสู้	ถึงจะรู้ว่าศึกหนักก็หักหาญ
เราเป็นเพียงป่ดุษณคนทำงาน	มิใช่เทพผู้ผ่านสุรลัย

ขอต่อรองกับพญามัจจุราช
ปณิธานอันฝังรากจากหัวใจ
ศัตราที่เราถือคือเกียรติศักดิ์
ด้วยกำลังแรงอุทิศจิตใจกาย

ถืออำนาจความดีที่สดใส
ให้เหล่าคนยากไร้ได้สบาย
พร้อมความรักที่มอบให้ไม่เหือดหาย
ด้วยศุภขันน้อยที่ตายอุทิศตน

บทร้อยกรองเรื่อง “ปณิธานศัลยแพทย์” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, หน้า 46) กล่าวถึงปณิธานของอาชีพศัลยแพทย์ ที่อุทิศร่างกายแรงใจในการศึกษาและการทำงาน เพื่อช่วยเหลือประชาชน ซึ่งกว่าจะเป็นศัลยแพทย์ได้ จะต้องผ่านการศึกษาวิจัยในเรื่องการผ่าตัดรักษาอวัยวะต่าง ๆ มาอย่างเชี่ยวชาญก่อน นอกจากการศึกษาค้นคว้าเรื่องการผ่าตัดอวัยวะแล้ว ยังจะต้องใช้ศุภขันเป็นสัตว์ทดลองก่อน เมื่อได้ผลสำเร็จดีแล้ว จึงนำมาใช้กับมนุษย์ การศึกษาอย่างละเอียดถี่ถ้วนจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ศัลยแพทย์ต้องเพียรพยายามและตั้งใจ เพื่อที่จะได้นำไปใช้รักษาประชาชนให้พ้นจากความเจ็บป่วย

สรุปผลการศึกษา

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานันทลักษณ์ สุนทรียภาพ และแนวคิดของบทร้อยกรอง โดยศึกษาบทร้อยกรองจากหนังสือ “มณีพลอยร้อยแสง : รวมพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี” เฉพาะในหมวดหมู่ “กลั่นแสงกลอนกานท์” จำนวนทั้งสิ้น 73 บท ผลของการศึกษาวิจัยสรุปได้ ดังนี้

ด้านนันทลักษณ์ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเลือกใช้ฉันทลักษณ์ในบทร้อยกรอง 4 ประเภท ได้แก่ กลอน กาพย์ โคลง และฉันท์ ทรงสามารถเลือกใช้ฉันทลักษณ์ต่าง ๆ ในบทร้อยกรองได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหา และทำให้บทร้อยกรองมีความไพเราะและก่อให้เกิดความซาบซึ้งในบทพระราชนิพนธ์

ด้านสุนทรียภาพ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงใช้กลวิธีต่าง ๆ ทำให้บทร้อยกรองนี้น่าสนใจ ไพเราะสละสลวย กระบอบอารมณ์ความรู้สึก และสื่อออกมาได้อย่างชัดเจน เห็นภาพ โดยศึกษา 2 ด้าน ได้แก่ การใช้คำ ทรงมีพระปรีชาสามารถในการเลือกใช้คำสรรคามาใช้อย่างเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง และการใช้ภาพพจน์ ทรงมีพระปรีชาสามารถในการแต่งคำประพันธ์ โดยทรงใช้ภาพพจน์อุปมา อุปลักษณ์ บุคคลวัต อติพจน์ ปฏิปจน์ และปฏิพากย์ ซึ่งเป็นกลวิธีที่ทำให้บทร้อยกรองมีความไพเราะ คมคาย ลึกซึ้ง และเห็นจินตภาพมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่า สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระอัจฉริยภาพในด้านการประพันธ์บทร้อยกรอง โดยทรงเลือกใช้คำและภาพพจน์ได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง เนื่องจากพระองค์ทรงมีความรอบ

รู้ในเรื่องคำศัพท์ และจากการที่ได้ศึกษาเรื่องการแต่งคำประพันธ์มาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ จึงสามารถเรียงร้อยถ้อยคำในบทร้อยกรองออกมาได้อย่างสนใจ ผู้อ่านเกิดความรู้สึกระทึกใจในความไพเราะและความงามของบทร้อยกรอง

ด้านแนวคิด สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเสนอแนวคิดไว้ 6 ด้าน คือ แนวคิดด้านปรัชญาการใช้ชีวิต ทรงให้แนวคิดเกี่ยวกับความเข้าใจในสังขารของชีวิต ให้ยึดมั่นในคุณความดี แนวคิดด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ทรงให้แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติพระราชพิธีและการสืบทอดประเพณีอันดีงามของไทย ดังจะเห็นได้จากการปฏิบัติของพระองค์เองที่ทรงให้ความสำคัญกับพระราชพิธีต่าง ๆ และทรงมีส่วนร่วมในพระราชพิธีที่สำคัญ นอกจากนี้ยังทรงให้ความสำคัญกับประเพณีของไทย ด้วยการเสด็จพระราชดำเนินไปปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ในประเพณีที่สำคัญ แนวคิดด้านสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทรงให้แนวคิดเกี่ยวกับความรักชาติ การยึดมั่นในพระพุทธศาสนา และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เห็นได้จากที่พระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่เสด็จแทนพระองค์ไปในการต่าง ๆ และปฏิบัติพระราชกรณียกิจสนองงานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างเต็มกำลังความสามารถ เพื่อแสดงความจงรักภักดี แนวคิดด้านสังคม ทรงให้แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป ย่อมต้องปรับตัวให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงและเหมาะสมกับความเป็นอยู่ รวมถึงเรื่องการประกอบอาชีพของคนในสังคมที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศหรือสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน จากการที่ได้เสด็จเยี่ยมราษฎรท้องถิ่นต่าง ๆ ทำให้พระองค์นำความรู้จากการลงพื้นที่จริงมาใช้ในการพัฒนาสังคมให้ดียิ่งขึ้น แนวคิดด้านธรรมชาติ ทรงเห็นว่าธรรมชาติมีความงามและให้แง่คิดในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับธรรมชาติ จึงมีพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการต่าง ๆ เพื่อสร้างความงามทางธรรมชาติและสร้างประโยชน์แก่คนไทย และแนวคิดด้านการศึกษา ทรงให้แนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของการศึกษาที่ช่วยพัฒนาคนให้ดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมและช่วยพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาพระราชนิพนธ์ร้อยกรองในหนังสือมณีนีลอร้อยแสง เฉพาะในหมวดหมู่ “กลั่นแสงกลอนกานท์” จะเห็นว่าพระองค์ได้สืบสรรค์ฉันทลักษณ์ที่มีมาแต่เดิม และนิยมใช้รูปแบบที่คนนิยมและคุ้นเคย เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย สื่อความหมายได้ชัดเจน พระองค์ทรงศึกษาและฝึกฝนด้านการประพันธ์เรื่อยมาจนสามารถประพันธ์บทร้อยกรองได้หลากหลายรูปแบบ สะท้อนให้เห็นว่า สมเด็จพระกนิษฐาธิราช-

เจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีความรู้ความเข้าใจในฉันทลักษณ์ประเภทต่าง ๆ เป็นอย่างดี

จากการศึกษาเรื่องสุนทรียภาพในบทร้อยกรอง พบว่า การใช้คำและภาพพจน์มีความโดดเด่น การสรรคำให้เหมาะกับเนื้อหา เลือกใช้คำง่ายกับบทร้อยกรองทั่วไป เลือกใช้ศัพท์สูงกับบทร้อยกรองสำหรับพระราชพิธี แสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระองค์ในด้านการประพันธ์ ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงศึกษาเล่าเรียนและฝึกฝนการแต่งคำประพันธ์มาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ซึ่งเริ่มมาจากการที่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวง ทรงสอนภาษาไทยแก่พระราชโอรสและพระราชธิดา โดยทรงอ่านวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ พระราชนิพนธ์ และทรงให้คัดบทกลอนต่าง ๆ หลายตอน ทำให้พระองค์โปรดวิชาภาษาไทยตั้งแต่นั้นมา (คณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือรวบรวมพระราชกรณียกิจ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ด้านการศึกษา การศาสนา และการสาธารณสุข, 2538, หน้า 27) นอกจากนี้ ยังทรงสนพระทัยในภาษาบาลีสันสกฤต และภาษาเขมร จึงทรงรอบรู้เรื่องคำศัพท์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการประพันธ์บทร้อยกรอง จึงทำให้บทร้อยกรองของพระองค์เป็นงานพระราชนิพนธ์นิพนธ์ที่ทรงคุณค่าควรแก่การศึกษาในหมวดหมู่อื่น ๆ ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- คณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือรวบรวมพระราชกรณียกิจ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ด้านการศึกษา การศาสนา และการสาธารณสุข. (2538). *สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระราชกรณียกิจ ด้านการศึกษา ศาสนา และสาธารณสุข*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ.
- เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (2533). *มณีพลอยร้อยแสง : รวมพระราชนิพนธ์ใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*. กรุงเทพมหานคร: เจริญทองการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันทลักษณ์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- วราภรณ์ บำรุงกุล. (2537). *ร้อยกรอง (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา. (2558). *วิชัยภูศิลป์นสรพศิลป์สโมสร*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.